

УДК 368.914(477)

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

НАТАЛІЯ РАД,*кандидат економічних наук, перший заступник начальника головного управління Пенсійного фонду України в Донецькій області*

У статті проаналізовано окремі аспекти розвитку вітчизняної пенсійної системи в контексті реалізації одного з її основних формоутворюючих факторів - соціальної справедливості. Установлено коло проблемних питань у межах пенсійних відносин, розроблено пропозиції з удосконалення концепції вітчизняної пенсійної системи в контексті розвитку економіки та побудови соціальної держави.

Ключові слова: пенсійна система, соціальна справедливість, якість життя, держава, суспільство, розвиток.

Постановка проблеми та стан її вивчення.

Реалізація принципів соціальної держави, проголошеної статтею 1 Конституції України, передбачає формування більш високих стандартів якості життя та соціального захисту населення, особливо його найбільш вразливих верств, якими є пенсіонери [1, с. 4].

Слід зауважити, що трансформаційні процеси, що відбуваються в державі, особливо загострили питання, пов'язані з якістю життя населення. Негативні прояви цього явища відбиваються в поширенні малозабезпеченості та нужденності, зокрема серед пенсіонерів. Однак розгляд указаних проблем винятково в економічній або соціальній площині не може висвітлити їх повною мірою. Д. Петросян, зокрема, наголошує, що перелічені питання заслуговують на розгляд також з етичної точки зору функціонування учасників економічної діяльності, держави й суспільства в контексті реалізації вимог соціальної справедливості, що в сучасних умовах є комплексною проблемою [2]. Зазначимо, що на початок 2004 року комплекс проблем набув критичних масштабів, що стало причиною початку реформування пенсійної системи країни та запровадження трирівневої моделі пенсійної системи, яка складається із солідарної та накопичувальної систем загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та системи недержавного пенсійного забезпечення [3-5]. Сучасна модель пенсійної системи передбачала трансформацію суспільного світогляду на формування підходів до забезпечення матеріальної підтримки в похилому віці. Зокрема, завдяки закріпленню страхових принципів встановлено залежність між розміром пенсій, тривалістю страхового стажу й рівнем заробітної плати (доходів). Такий підхід забезпечує диверсифікацію джерел формування пенсійних виплат. До того ж вітчизняна модель пенсійної системи має потенціал щодо активізації економічних відносин у країні взагалі. А оптимізація параметрів пенсійних виплат та страхових внесків здатні сприяти розширенню кола страхувальників і повному охопленню застрахованих осіб у межах усіх рівнів пенсійної системи. Це, у свою чергу, уможливує вирішення проблем активізації ринку праці,

формування інвестиційних ресурсів та фінансового ринку в контексті соціально-економічного розвитку держави [6]. Доречно зазначити, що оцінка якості функціонування пенсійної системи здійснюється всіма учасниками пенсійних відносин. При цьому оцінювальні показники можуть бути кількісними, вартісними, відносними тощо, а також формуватись через безпосереднє сприйняття якостей пенсійної системи її учасниками як результату впливу на якість життєзабезпечення. Основними критеріями такої оцінки можна вважати такі чинники: задоволеність життям, повага з боку суспільства, соціальна справедливість та інші. Таким чином, концептуальна спрямованість сучасних пенсійних трансформацій передбачає не тільки підвищення розмірів пенсійних виплат, але й забезпечення при цьому соціальної справедливості.

Успішність формування концепції сучасної пенсійної системи суцільно залежить від наукової спряцьованості всіх її складових та її здатності адаптуватися до особливостей вітчизняного інституціонального середовища, обумовленого рівнем соціально-економічного розвитку країни та сприйняттям новачій громадянами. Саме тому дослідженню цієї проблематики приділяється багато уваги. Різні аспекти розвитку пенсійної системи знайшли відображення в роботах багатьох учених та практиків, зокрема В. Грушко, В. Якимова, І. Сироти, Е. Лібанової, Б. Зайчука, Н. Борисенко, В. Гейця, М. Бойко та ін. Однак процес формування пенсійної системи продовжується. Це підтверджує актуальність теми та необхідність подальшого дослідження прийнятої за основу концепції пенсійного страхування.

Метою статті є аналіз окремих аспектів розвитку пенсійної системи країни в контексті реалізації принципів соціальної справедливості; встановлення кола проблемних питань, що проявляються в межах пенсійних відносин, розробка пропозицій з удосконалення концепції вітчизняної пенсійної системи в контексті побудови соціальної держави та розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу. У контексті дослідження доречно зазначити, що домінуючою ідеєю будь-якого суспільства можна вважати здійснення

прагнень його членів. Реалізація цих прагнень покладається на державу. Їх утілення в життя відбувається через формування відповідних механізмів. Залежно від рівня організації суспільної свідомості та розвитку держави вибудовуються особливості

концептуальної наповненості соціального захисту населення в похилому віці. Державний механізм соціального захисту може забезпечувати як мінімальні, так і всеохопні потреби, що наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. - Засоби реалізації прав на соціальний захист населення державою

Механізм дії	Прояв через пенсійну систему	Ознаки соціальної справедливості
Забезпечується державою повністю	Через систему соціального забезпечення та соціальної допомоги	Повнота охоплення, рівень та диференціація пенсійних виплат
Забезпечується всіма учасниками на паритетній страховій основі	Через накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування	Адекватність форм і величини виплат та розміру участі в пенсійному страхуванні
Державою створюються умови для формування власних пенсійних активів	Через систему недержавного пенсійного забезпечення, страхування тощо	Адекватність величини внесків та тривалості участі
Державою не створюються умови для формування власних пенсійних активів	Через будь-які форми матеріальної підтримки осіб похилого віку	Сприймається цілком несправедливою

Сутнісним спрямуванням соціальної держави є переорієнтація соціально-економічного розвитку держави на розвиток людини, створення гідних умов для її життя та всебічного розвитку [7, с. 41]. Реалізація цієї мети потребує потужного економічного потенціалу та значних фінансових ресурсів. На цьому тлі спостерігається поступова соціалізація економічної сфери держави й суспільства. Зазначимо, що в умовах дії трирівневого пенсійного механізму виникає можливість реалізувати основні завдання реформування шляхом закріплення солідарної відповідальності з боку роботодавців (страхувальників), робітників (застрахованих осіб) і держави та участі в забезпеченні соціальної захищеності пенсіонерів. Таким чином, площина оцінки соціальної справедливості механізму пенсійної системи значно поширює свої межі.

Справедливістю, як відомо, вважається правильне, об'єктивне, неупереджене формування людських відносин, що відповідають установленим морально-етичним і правовим нормам [8, с. 394]. З огляду на сутність та особливості функціонування сучасної пенсійної системи, пенсіонери є домінуючою категорією, щодо якої визначаються параметри цього поняття. Можна погодитись із Д. Петросьяном, який визначив ознаки категорії "соціальна справедливість", що, зокрема, передбачають наявність правил дотримання соціальної справедливості, норм поведінки, що структурують повторюваність економічних відносин (взаємодію) між людьми, механізми, які забезпечують виконання як правил дотримання соціальної справедливості, так і норм поведінки людей в економічних відносинах [2]. О. Бо-

гомолов звернув увагу на суттєве значення ідеалів справедливості, сформованих у минулому, раптове позбавлення людей від яких дослідником вважається хибним [9]. Доречно підкреслити, що категорії "соціальна справедливість" притаманна можливість визначення як у певному періоді часу, так і в хронологічному (між поколіннями) вимірі. Виходячи із цього, соціальною справедливістю пенсійних відносин, на наш погляд, можна вважати наявність у державі й суспільстві всеохопної та ефективної системи забезпечення соціальної захищеності громадян, що втратили працездатність через похилий вік (та інших передбачених законодавством обставин) та рівних можливостей для її реалізації через формування адекватної правової площини, механізмів (інструментів) функціонування та правил суспільної поведінки. З точки зору інституціональної площини суспільного знання, соціальна справедливість, на нашу думку, може бути представлена як система організації суспільного життя, через яку засобами законодавчо-нормативного забезпечення, механізму та інструментів функціонування, а також сталого суспільного соціально орієнтованого волевиявлення забезпечується надання рівних можливостей для реалізації прав на соціальний захист. В економічному сенсі соціальна справедливість, на наш погляд, може розглядатись як система економічних відносин, домінуючим напрямком яких є реалізація соціальних потреб суспільства у формуванні матеріальної бази теперішніх і майбутніх пенсіонерів на високому якісному рівні. Визначення сутнісних характеристик соціальної справедливості пенсійних відносин потребує розгляду основних складових, що наведені в таблиці 2.

Таблиця 2. - Основні сутнісні складові характеристики соціальної справедливості пенсійної системи

Сутнісні складові	Прояв через механізм пенсійної системи
Економічна	Визначається рівнем економічного розвитку держави
Соціальна	Визначається частиною ресурсів держави, що спрямовуються на забезпечення соціальної сфери
Філософська	Визначається місцем людини в системі людських цінностей і наявністю рівних можливостей для громадян
Психологічна	Визначається особистою оцінкою громадянами рівня своїх прав на соціальний захист та можливостей їх реалізації
Суспільно-політична	Визначається особливостями (релігійними, національними, гендерними та ін.) держави
Історична	Визначається еволюційним характером сутності та властивостей соціального захисту

Визначаючи ознаки якісних характеристик соціальної забезпеченості громадян, зауважимо, що межі індикаторів, які характеризують якість життя громадян, дуже мінливі. Переважна частина компонентів змістовного наповнення поняття "соціальна справедливість" формується під впливом еволюційних змін. Поряд із цим, значну роль у формуванні

"соціальної справедливості" відіграють тенденції світового розвитку, пов'язані зі зростаючими глобалізаційними процесами. Таким чином, потреби, що визнаються мінімально придатними для життєзабезпечення людини, знаходяться в русі, складно визначаються, а також залежать від багатьох умов, що наведено на рис. 1.

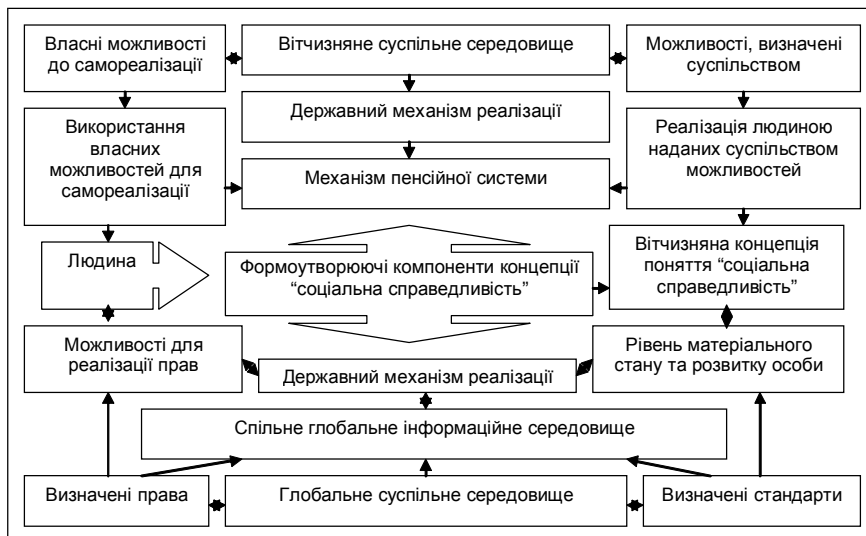

Рис. 1. Умови формування компонентів "соціальної справедливості".

Важливо зазначити, що під час формування якісних ознак вітчизняної концепції "соціальної справедливості" в часі спостерігається тенденція все більшого впливу процесів глобалізації, що поєднує міжнародний розвиток у єдиному інформаційному та комунікативному просторі. Зазначимо, що основною спільною складовою компонентів категорії "соціаль-

на справедливість", на нашу думку, є рівень матеріальної забезпеченості або доходів, на які має право особа в економічно активному віці та в разі втрати працездатності, що надаються можливостями, передбаченими пенсійним законодавством. Механізм формування доходів громадян також залежить від багатьох факторів, що наведені в таблиці 3.

Таблиця 3. - Фактори формування доходів громадян

Фактор	Характеристика впливу
Організаційно-правова форма роботодавця	Визначається приналежністю роботодавця до категорії юридичних, фізичних, самозайнятих або інших осіб відповідно до законодавства
Форма трудових відносин (трудової угоди)	Визначається залежно від форми та виду трудових відносин
Перелік складових фонду оплати праці (доходу), що обкладаються страховими внесками	Визначається законодавством, колективною угодою, трудовою угодою
Рівень мінімального страхового внеску й верхньої межі обкладення страховими внесками	Визначається законодавством, фактично встановленими базовими величинами заробітної плати й тарифами відрахувань до бюджету Пенсійного фонду
Розміри мінімальних соціальних стандартів	Визначається законодавством України
Рівень добровільності декларування та сплати страхових внесків	Визначається фінансовими можливостями платника, рівнем правосвідомості й місцем пенсійного страхування в системі його пріоритетів

Аналізуючи доходи людини як базу формування пенсійних активів, доречно вказати на еволюційний

характер механізму їх формування, що наведено в таблиці 4.

Таблиця 4. - Еволюційний характер механізму формування доходів як бази пенсійних активів

Вид доходів	Особливості формування	Період
Робітники промисловості	Нормативно визначений розмір	Радянський
Працівники сільського господарства	Нормативно визначений розмір	" "
Працівники бюджетної сфери	Нормативно визначений фіксований розмір	" "
Робітники промисловості	Залежно від виду підприємства та форми трудових відносин	Незалежності України
Працівники сільського господарства	Залежно від виду роботодавця та форми трудових відносин	" "
Працівники бюджетної сфери	Нормативно визначений фіксований розмір, обмеженість сумісництва (державна служба, ін.)	" "
Суб'єкти підприємницької діяльності-фізичні особи	Необмежений розмір	" "

Важливо розуміти необхідність адекватно збалансованих у часі пенсійних відносин. Це стосується насамперед правил формування доходів людини. Адже страховий механізм сучасної пенсійної системи орієнтований на максимально високий рівень доходів. Утім, під регулювання цього механізму підпадають періоди жорсткого обмеження джерел формування доходів, а пенсійне законодавство мало спрямування на тривалість трудової діяльності. Такі дисбаланси мають деструктивний вплив на міжпоколінські співвідношення пенсійних відносин у довготривалій перспективі. Виникають суттєві диспро-

порції в наявних рівнях можливостей щодо пенсійного забезпечення, що відбивається на відповідних суспільних оцінках з огляду на соціальну справедливість та потребує врахування й урегулювання в сучасній моделі пенсійної системи.

Зазначено, що для формування критеріїв оцінки стану матеріальної забезпеченості певних категорій громадян визначено світові та вітчизняні індикатори розвитку, порівняння яких надає характеристику процесів соціального розвитку держави в порівнянні зі світовими орієнтирами [10, с. 7-14], що наведено в таблиці 5.

Таблиця 5. - Основні індикатори матеріальної забезпеченості людини

Показник	Рівень оцінки	Характеристика показника	Характеристика впливу
Коефіцієнт відновлення заробітної плати пенсією [11]	Світовий	45 % від заробітної плати	Орієнтир рівня соціального розвитку для світової спільноти
Коефіцієнт відновлення заробітної плати пенсією [10]	Європейський	50 % від заробітної плати	Орієнтир рівня соціального розвитку для європейської спільноти
Прожитковий мінімум [12]	Вітчизняний	Кошик мінімально необхідних продуктів, товарів та послуг для забезпечення життєдіяльності людини	Диференціює рівень бідності в країні

Важливо підкреслити, що основний вітчизняний індикатор соціального розвитку, на відміну від світових стандартів, побудований, виходячи з мінімального рівня потреб людини, та не передбачає її розвиток, що потребує законодавчого врегулювання. Еволюційний характер соціальної справедливості

пенсійного забезпечення виходить за межі формування в площині доходів та пенсійних активів, набуваючи нові форми. Характерною тенденцією розвитку категорії "соціальна справедливість" є її поширення й прояв через інші сфери суспільних відносин, що наведено на рис. 2.

Рис. 2. Форми прояву "соціальної справедливості" через різні сфери суспільства.

Можна погодитись із твердженням С. Смирнова, який указує на глобальну перебудову у зв'язку з реформами соціальної структури суспільства, що викликає різноманітні моделі соціально-економічної поведінки під час зміни старих стимулів та соціально-психологічної адаптації до нових можливостей [13, с. 337-338].

Визначальною ознакою втілення принципів соціальної справедливості на макrorівні, на нашу думку, можна вважати характеристику адекватності розподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) [14, с. 29], що наведено в таблиці 6.

Аналіз періоду пенсійного реформування показав порівняно невисокий рівень життя широких верств населення в сукупності зі значним майновим розшаруванням [14], що наведено в таблиці 7.

Однак просте зіставлення розмірів пенсій не надає повної характеристики причин формування пенсійних активів. Певну роль у розшаруванні розмірів пенсій відіграють відмінності в правилах формування пенсійних активів, передбачені рядом законодавчих актів [15], що наведено в таблиці 8.

Таблиця 6. - Структура валового внутрішнього продукту за категоріями доходу, %

Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Валовий внутрішній продукт	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Оплата праці найманих працівників	45,7	45,6	49,1	49,4	48,8	49,6	49,4	49,7
Податки, за винятком субсидій на виробництво та імпорт:	11,3	10,2	12,7	13,5	12,2	12,3	12,6	11,8
на продукцію	10,1	9,3	12,0	12,9	11,9	13,0	12,8	11,7
інші, пов'язані з виробництвом	1,2	0,9	0,7	0,6	0,3	-0,7	-0,2	-0,1
Валовий прибуток, змішаний дохід	43,0	44,2	38,2	37,1	39,0	38,1	38,0	38,5

Таблиця 7. - Розподіл населення залежно від рівня середньодушових доходів, %

Показник	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Усе населення	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Із середньодушовими загальними доходами на місяць, грн							
До 300,0	51,9	29,2	19,7	3,7	0,9	0,5	0,3
300,1 – 480,0	48,1	34,9	32,2	17,9	6,1	4,3	2,3
480,1 – 660,0		18,8	23,0	28,9	15,0	12,5	7,4
660,1 – 840,0		17,1	25,1	21,2	19,5	19,0	14,0
840,1 – 1020,0				28,3	18,2	18,3	17,5
1020,1 – 1200,0					12,7	13,9	16,3
1200,1 – 1380,0					9,3	9,7	11,8
1380,1 – 1560,0					5,9	6,7	8,7
1560,1 – 1740,0					3,7	5,1	5,4
1740,1 – 1920,0					2,6	2,9	4,8
Понад 1920,0					6,1	7,1	11,5
Співвідношення доходів 20 % найбільш і 20 % найменш забезпеченого населення (квентильний коефіцієнт фондів), раз	4,6	4,6	4,7	3,6	3,8	3,7	3,7
Частина населення із середньодушовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму	65,6	55,3	49,7	27,2	16,1	15,5	23,9

Таблиця 8. - Основні показники пенсійного забезпечення в Україні в період 2004-2010 рр. (грн)

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Разом	182,24	316,23	406,82	751,38	898,36	999,02	1121,76
У тому числі отримують пенсії згідно із законами та іншими нормативно-правовими актами:							
«Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»	180,60	311,34	397,29	461,98	734,89	874,28	967,16
«Про пенсійне забезпечення»	113,90	281,17	330,66	309,87	352,74	549,92	647,99
«Про статус та соціальний захист громадян, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи»	291,08	384,10	912,69	918,19	1253,36	1402,64	1667,68
«Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ»	181,53	332,87	602,32	715,76	971,87	1061,74	1347,87
«Про державну службу»	594,66	713,50	943,33	1675,64	2074,82	2719,23	2958,41
«Про прокуратуру»	1156,01	1311,22	1743,87	3798,40	4275,43	5677,73	6108,33
«Про статус народного депутата України»	1819,37	2831,14	14708,33	15369,19	14995,63	15443,23	15622,35
«Про статус суддів»	1360,00	1450,00	1655,56	4948,28	5273,45	5636,91	5879,90
«Про судову експертизу»	529,31	663,16	845,41	1113,45	1499,18	2150,87	2310,33
«Митний кодекс»	724,04	825,81	610,53	2336,36	3663,54	4431,78	4630,12
«Положення про помічника-консультанта народного депутата»	654,44	824,68	1515,60	2229,22	3055,73	3374,15	3465,16
«Про науку та науково-технічну діяльність»	482,10	845,21	989,86	1203,43	1659,94	1902,99	2379,86

Продовження табл. 8

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Разом	182,24	316,23	406,82	751,38	898,36	999,02	1121,76
У тому числі отримують пенсії згідно із законами та іншими нормативно-правовими актами:							
«Про державну підтримку засобів масової інформації та соціального захисту журналістів»	508,36	618,46	803,48	1598,39	2078,94	2800,24	2944,89
«Про службу в органах місцевого самоврядування»	483,22	600,99	711,20	1553,18	1856,90	2495,05	2738,18
«Про Національний банк України»	1068,53	1148,04	1186,77	2439,1	3166,2	4284,58	5015,86
«Про дипломатичну службу»	-	-	1000,0	1600,0	2000,0	3000,0	3000,0
«Про Кабінет Міністрів України»	-	-	-	-	9789,32	10404,85	14981,19

Як свідчать дані таблиці, упродовж пенсійного реформування зберігається порядок формування пенсійних виплат за нормами окремих спеціальних законодавчих актів, що пояснюється необхідністю держави відокремити діяльність, пов'язану з виконанням державних функцій. Як правило, така діяль-

ність пов'язана зі специфічними умовами проходження служби, обмеженнями в оплаті праці та пов'язана з умовами формування пенсійних виплат [16, с. 136-138]. Розширення пенсіонерів залежно від розміру пенсій по групах наведено в таблиці 9 [15].

Таблиця 9. - Розподіл пенсіонерів залежно від розміру пенсії, % від загальної чисельності

Розмір пенсії	2005	2006	2007	2008	2009	2010
до 100 грн	0,20	0,15	0,09	0,00		
від 101 до 150 грн	0,28	0,24	0,08	0,01		
від 151 до 200 грн	1,02	0,73	0,18	0,03		
від 201 до 300 грн	4,24	5,26	2,87	0,29		
від 301 до 400 грн	69,31	32,06	2,80	0,84		
від 401 до 500 грн	15,26	42,78	11,84	0,09	1,14	0,97
від 501 до 600 грн	8,50*	15,22*	66,37*	76,10*	0,53	0,06
від 601 до 700 грн					26,66	0,04
від 701 до 800 грн					27,10	19,83
від 801 до 900 грн					9,98	29,54
від 901 до 1000 грн					6,84	13,01
від 1001 до 1100 грн	0,92**	2,26**	9,61**	13,17**	5,05	7,15
від 1101 до 1200 грн					3,95	4,94
від 1201 до 1300 грн					2,84	4,07
від 1301 до 1400 грн					2,34	2,70
від 1401 до 1500 грн					1,78	2,42
понад 1500 грн	0,27	1,29	6,16	9,47	11,79	15,28

Значну роль у визначенні якісних параметрів справедливості відіграють складові соціальної політики держави, яка орієнтована на подолання бідності. Зауважимо, що на державному рівні прийнята та діє стратегія боротьби з бідністю [12, с. 2]. Від якості комплексу соціальних оцінювальних показників залежить оцінка рівня розвитку суспільства. Підкреслимо, що переважна кількість показників має позитивну динаміку [14; 15], що наведено в таблиці 10.

Зазначимо, що відчутно впливають на соціальні показники негативні процеси, що відбуваються в державі, зокрема, це стосується функціонування тінювих сфер економіки [17]. Якщо зіставити розміри пенсійних виплат зі стандартами, установленими Міжнародною організацією праці, які передбачають заміщення заробітної плати пенсійною виплатою в розмірі не більше як 45 %, можна зауважити, що вказане співвідношення впродовж реформування пенсійної системи перевищувало вказаний стандарт (2005 р. - 53,6 %, 2006 р. - 50,5 %, 2007 р.

- 45,9 %, 2008 - 55,6 %, 2009 - 49,7 %, 2010 - 52,4%) [15]. Однак, незважаючи на формальне перевищення показника, у контексті дослідження варто звернути увагу на особливості формування показників пенсії та заробітної плати. Пенсійні виплати мають фіксований та легальний характер, а заробітна плата найбільш схильна до тінізації. Таким чином, має місце викривлення цього співвідношення, що рахується на підставі статистичних даних. Звідси випливає висновок про доцільність розробки та застосування визначеного корегувального механізму для розрахунку відповідних оцінювальних показників та приведення з цією метою вихідних даних до зіставних величин.

Одним із першочергових пріоритетів утілення соціальної справедливості у світовому вимірі вважається подолання бідності. Так, метою декларації тисячоліття вважається скорочення відсотка населення, що живе менш ніж на 1 дол. США в день [18]. Дані, які характеризують динаміку цього показника в країні, наведено в таблиці 11.

Таблиця 10. - Основні показники соціального розвитку України в період 2003-2010 рр.

Показник	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Населення країни, млн осіб.	48,0	47,6	47,3	46,9	46,6	46,4	46,1	6,0
Кількість пенсіонерів, тис. осіб	14376	14348	14065	14050	13937	13819	13750	13721
Кількість пенсіонерів на 1000 осіб	301	302	299	301	300	299	299	300
Кількість пенсіонерів на 1000 осіб працюючих	715	712	693	679	672			
Розмір прожиткового мінімуму, грн	342	362	423	472	532	626	701	875
Розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, грн	365	387	457	505	525	669	744	922
Розмір прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність, грн	268	285	332	366	411	498	573	734
Розмір мінімальної пенсії, грн	91,8	92,45	332	350	380	498	573	734
Розмір середньої пенсії, грн	136,55	182,24	316,23	406,82	478,38	751,38	898,36	999,02
Розмір мінімальної заробітної плати, грн	185	237	262	350	400	515	605	869
Розмір середньої заробітної плати, грн	376,38	462,27	589,62	806,19	1041,47	1351	1806	1906
Співвідношення прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб до прожиткового мінімуму для працездатних осіб, %	73,4	73,6	72,6	72,4	72,4	74,4	77,0	79,6
Співвідношення середнього розміру пенсії до прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, %	51	63,9	95,3	116,2	125,9	150,88	156,78	136,11
Співвідношення середнього розміру пенсії до середньомісячного розміру заробітної плати, %	36,3	39,4	53,6	50,5	45,9	55,6	49,7	52,4
Середній розмір реальної пенсії за віком, грн	142,7	179,6	288,3	378,7	445,3	644,4	734,6	889,6
Індекси реальної пенсії за віком (у % до попереднього року)	112,3	126,7	148,4	117	106,6	129,7	97,8	99,0
Індекси реальної пенсії за віком (у % до 1990 року)	37,4	47,4	70,3	82,3	87,7	113,7	111,2	110,1

Таблиця 11. - Динаміка отримувачів пенсій у розмірі, меншому за 1 дол. США на день за період 2003-2010 рр.

Показник	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість пенсіонерів, що отримують пенсію в розмірі, меншому за 1 дол. США на день, тис. осіб.	5005,0	1727,0	65,1	52,2	243,9	26,3	-	-
Частка пенсіонерів, що отримують пенсію в розмірі, меншому за 1 дол. США на день до загальної кількості пенсіонерів, %	34,8	12	0,5	0,4	1,75	0,19	-	-

Слід визнати, що невідповідність розмірів реального рівня отримуваних пенсій фактичним потребам пенсіонерів є спонукальним фактором для продов-

ження трудової діяльності після досягнення нашими громадянами пенсійного віку, що впливає з показників, наведених у таблиці 12 [15].

Таблиця 12. - Кількість працюючих пенсіонерів за період 2003-2010 рр.

Показник	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість працюючих пенсіонерів, тис. осіб	1754,2	1755,7	1788,1	1857,2	1947,7	1951,2	1903,7	1960,5
Частка працюючих пенсіонерів у загальній чисельності пенсіонерів, %	12,2	12,2	12,7	13,2	14,0	14,1	13,8	14,3
Частка працюючих пенсіонерів у загальній чисельності працюючих, %	14,9	15,3	15,5	16	16,7	17,3	17,7	17,8
Розподіл працюючих пенсіонерів залежно від виду пенсій, %								
за віком, %	62,7	75,5	74,8	74	74,4	74,4	74,5	74,2
на пільгових умовах, %	20,2	6,8	6,7	6,9	6,7	6,6	6,5	6,6
через інвалідність, %	17,1	17,7	18,5	19,1	18,9	19,0	19,0	19,2

Привертають увагу тенденції щодо поступового збільшення кількості працюючих пенсіонерів та зміни їх структури. Так, відбувається зростання кількості зайнятих трудовою діяльністю пенсіонерів за віком та за інвалідністю. Поряд з цим, кількість працюючих пенсіонерів, пенсія яких призначена на пільгових умовах, зменшується.

Наголосимо, що ознаки прояву соціальної справедливості особливо відчутно відбиваються у сфері соціального забезпечення найбільш вразливих верств населення, що втратили працездатність через похилий вік та з інших причин, передбачених законодавством, що наведено в таблиці 13.

Таблиця 13. - Прояви соціальної несправедливості в розвитку пенсійної системи

Фактор	Прояви через пенсійну систему
Недосконала формула нарахування пенсії	Розмір пенсійної виплати не відбиває величини трудового внеску людини в економіку країни
Розбіжності в правилах нарахування пенсії для різних категорій пенсіонерів	Розмір пенсійної виплати не відбиває величини трудового внеску та інших умов відповідної категорії працюючих в економіку країни
Значна різниця між мінімальним та максимальним рівнем пенсії	Неадекватний діапазон розбіжностей між пенсіями за різними законодавчо встановленими правилами
Невідповідність між розмірами нових та раніше призначених пенсій	Неадекватна різниця між розмірами призначених за однаковими правилами пенсій для різних поколінь
Неадекватний розмір доплати за понаднормовий страховий стаж	Зрівняльний підхід до оцінки страхового стажу та його знецінення
Неврахування страхового стажу застрахованій особі через несплату страхових внесків страхувальником	Неадекватні наслідки від несплати страхових внесків для страхувальника та застрахованої особи
Неадекватні умови для формування бази обкладення страховими внесками	Відсутність у застрахованої особи, що виконує державні функції, можливості впливати на збільшення оплати праці до бажаної величини (фіксований рівень, відсутність права на сумісництво тощо).
Неадекватний підхід до обліку відрахованих із заробітної плати застрахованої особи страхових внесків	У солідарній системі кошти є загальними, а в накопичувальній – власністю застрахованої особи

Висновки

Таким чином, дослідження показало, що в розвитку вітчизняної пенсійної системи важливу роль відіграють як соціальні індикатори, що відбивають рівень задоволення суспільної потреби матеріального забезпечення громадян, які втратили працездатність через настання встановленого законодавством пенсійного віку (або з інших причин), так і такий чинник, як соціальна справедливість у реалізації вказаної потреби серед членів суспільства. Адже визначальними характеристиками якості пенсійних виплат у вітчизняній пенсійній системі поряд із розміром є їх відповідність стану економічного розвитку, трудовому внеску людини, рівню пенсійного забезпечення в інших країнах тощо в уявленні громадян. Наведене надає підстави стверджувати, що з огляду на соціальну справедливість у механізмі формування сучасної пенсійної виплати наявні проблемні чинники: неадекватна оцінка понаднормового страхового стажу, осучаснення раніше призначених пенсій тощо. Для врегулювання перелічених проблемних питань та вдосконалення концепції вітчизняної пенсійної системи в напрямку реалізації закладених у ній цілей, на нашу думку, необхідно:

- 1) визначити ключові точки формування та оцінювальні чинники категорії "соціальна справедливість" у межах пенсійних відносин;
- 2) гармонізувати чинники диспропорцій, які мають місце для пенсіонерів різних поколінь, та розробити запобіжники дисбалансів у пенсійному страхуванні з огляду на забезпечення соціальної справедливості в довготривалій перспективі;
- 3) розробити індикатори соціальної справедливості в нематеріальній площині суспільних відносин;
- 4) удосконалити систему стимулів та механізм диференціації розміру пенсійних виплат залежно від особистого внеску застрахованої людини в пенсійному страхуванні.

Запровадження запропонованих заходів дозво-

лить підняти життєвий рівень населення пенсійного віку в межах пенсійної системи на якісно більш високий рівень соціальних стандартів у контексті побудови соціальної держави та ефективного суспільного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. - К. : Велес, 2006. - 48 с.
2. Петросян Д. Социальная справедливость в экономических отношениях: институциональные аспекты / Д. Петросян [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://constitutiones.com/general/601-socialnaya_spravedlivost.html.
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2007 № 1058 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1058-15>.
4. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 № 3464 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : Закон України від 08.07.2011 № 3668 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Про схвалення Стратегії розвитку пенсійної системи : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.12.2005 № 525-р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/lawsmain.cgi>.
7. Волгина Н. Социальная политика. Энциклопедия / Н. Волгина ; [под ред. Н. А. Волгина, Т. С. Сулимовой]. - М. : Изд-во "Альфа-Пресс", 2006. - 416 с.
8. Новый тлумачний словник української мови : у 3-х тт. / [укладачі: Яременко В. В., Сліпушко О. М.]. - К. : Аконті, 2004. - Т. 3. - 862 с.
9. Богомолов О. Экономика и общественная среда: взаимосвязь и взаимопонимание / О. Богомолов [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.imepi-eurasia.ru/baner/bogomolov.doc>.
10. Капица Л. М. Индикаторы мирового развития / Л. М. Капица. - М. : МГИМО(У) МИД России, 2008. - 352 с.

11. Про допомоги по інвалідності, по старості та у зв'язку з втратою годувальника. Конвенція Міжнародної організації праці від 29.06.1967 № 128 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

12. Про стратегію подолання бідності : Указ Президента України від 15.08.2001 № 637 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

13. Смирнов С. Н. Социальная политика переходного периода: от ужаса к комедии / С. Н. Смирнов. - М. : Компания Спутник +, 2008. - 392 с.

14. Україна в цифрах : 2010 рік / Державний комітет статистики України. - К. : Вид-во "Август Трейд", 2011. - 251 с.

15. Соціальний захист населення України : [стат. зб.]. - К. : Державний комітет статистики України, 2011. - 123 с.

16. Атаманчук Г. В. Сущность государственной службы: история, теория, закон, практика : [монография] / Г. В. Атаманчук. - [изд. 2-е, доп.]. - М. : Изд-во РАНС, 2008. - 312 с.

17. Дяченко Я. Я. Детінізація економіки у системі макро-економічного регулювання / Я. Я. Дяченко // Фінанси України. - 2006. - № 2 (123). - С. 68-77.

18. Цели в области развития. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://lnweb18.worldbank.org/ECA/Rus.nsf/ECADocByUnid/5337A9786BD6F40A8>.

N. Rad

PENSION REFORM AND SOCIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE: PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Several aspects of pension system reforming in Ukraine and its impact on qualitative changes in social environment have been analyzed. A wide range of problems has been identified and propositions to improve concepts of pension reforming have been made.

Key words: pension system, social justice, quality of life, the state, society, development.

© Н. Рад

Надійшла до редакції 12.01.2011

УДК 332.14: 711.4

РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МІСТОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ *

ОЛЕКСАНДР РИБАК,

кандидат економічних наук,

Голова Державної архітектурно-будівельної інспекції України, м. Київ

У статті оцінено сучасний стан та перешкоди для ефективного функціонування містобудівного комплексу в Україні, систематизовано сучасні проблеми у сфері регулювання містобудівної діяльності, проаналізовано відповідне нормативно-правове забезпечення. Розроблено рекомендації щодо економіко-правового забезпечення розвитку містобудівного комплексу в сучасних умовах господарювання, визначено регіональні пріоритети містобудівної діяльності в Україні.

Ключові слова: містобудівний комплекс, регіональні пріоритети, місто, регулювання, органи місцевого самоврядування, генеральні плани.

Постановка проблеми. Містобудівна діяльність є основою для розвитку території будь-якої держави та має ґрунтуватися на суто науково обґрунтованих техніко-економічних розрахунках з урахуванням геофізичних, соціальних, історичних, культурних та інших цінностей, що властиві певній території. Проте за період розбудови економіки України саме містобудівна діяльність не мала чітко виражених пріоритетів, які підтверджували б курс стратегічних

реформ, обраних на державному рівні. Серед основних проблем, які стримують реформування у сфері містобудування та розвиток галузі, слід виокремити такі:

неузгодженість законодавчого регулювання містобудівної діяльності із окремими підзаконними актами, відомчими документами;

недотримання принципів саморегулювання відносин між суб'єктами містобудівної діяльності та державою;

низький рівень наукового обґрунтування нормативних актів щодо містобудівної діяльності поряд із її занормованістю.

* Стаття підготовлена за матеріалами засідання Наукової Ради з економіко-правових проблем розвитку міст України Відділення економіки НАН України, 1 грудня 2011 року, м. Донецьк.